

בביר

אביב 2021

56

אינפודמיה:
אסונות, מגפות,
פרעות, מלחמות

תקצירי המאמרים בגיליון

אוניברסיטת תל אביב

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד

יהודית איל

כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת
בעולם היהודי ובישראל

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין
אוניברסיטת תל אביב, ת"ד 39040, תל אביב 6139001
טל': 03-6405144

דוא"ל: presstau@tauex.tau.ac.il
אתר: <https://dacenter.tau.ac.il/shalom-rosenfeld>

ראש המכון ועורך אחראי של קשר: פרופ' רענן ריין
מייסד המכון: שלום רוזנפלד
העורך הראשון של קשר: ד"ר מרדכי נאור

קשר יוצא לאור בשיתוף עם ראה, כתב העת לחקר העברית באירופה,
המכון לחקר העברית באירופה, אוניברסיטת פריז 8.

עריכה גרפית: מיכל סמו-קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי
עיצוב העטיפה: מיכל סמו-קובץ
איור העטיפה: יהודית איל
תמונה בשער האחורי: השען, יהודה פן, 1914. תמונה: ויקיפדיה
דפוס: סדר צלם

קשר רואה אור פעמיים בשנה
מחיר מנחי שנתי: ₪ 100
מחיר גיליון בודד: ₪ 60

© כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב, תשפ"א,
המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

**כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת
בעולם היהודי ובישראל**

**עורך
פרופ' גדעון קוץ**

**מערכת
פרופ' מאיר חזן, ד"ר אורלי צרפתי, ד"ר ברוך לשם,
פרופ' עוזי אלידע, פרופ' נורית גוטמן**

**רכזת המערכת: נורית קרשון
עריכה לשונית: הרצליה אפרתי
תרגום לאנגלית: נפתלי גרינווד
עריכה לשונית באנגלית: בריל בלסקי**

אוניברסיטת תל אביב

**המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין**

חברי המועצה המדעית של קשר

פרופ' חנה ארנון, המרכז הבין-תחומי, הרצליה
פרופ' עמי איילון, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' עוזי אלידע, אוניברסיטת חיפה
פרופ' דוד אסף, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' ג'ודי באומל-שוורץ, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' חיים באר, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' ז'רום בורדון, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' מנחם בלונדהיים, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' אלה בלפר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' דניאל גוטוויץ, אוניברסיטת חיפה
פרופ' יוסי גולדשטיין, אוניברסיטת אריאל בשומרון
פרופ' יוסף גורני, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' נורית גרץ, מכללת ספיר
פרופ' ברונז די-פורטו, אוניברסיטת פיזה, איטליה
פרופ' דניאל דייך, בית הספר הגבוה למדעי החברה, פריז, צרפת
ד"ר רפאל ואגו, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' גבי ויימן, אוניברסיטת חיפה
פרופ' מרדכי זלקין, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' אביבה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה
פרופ' שמואל טריגאנו, אוניברסיטת פריז 10, צרפת
פרופ' עקיבא כהן, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' אליהוא כץ, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' שמואל ליימן וילציג, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' יחיאל לימור
פרופ' נעם למלשטריך לטר, המרכז הבין-תחומי, הרצליה
פרופ' רפי מן, אוניברסיטת אריאל בשומרון
ד"ר מרדכי נאור
פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת
פרופ' מרדכי נייגר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' דינה פורת, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' שמואל פיינר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' כז'ישטוף פילארצ'יק, האוניברסיטה היגילונית, קרקוב, פולין
פרופ' ענת פירסט, המכללה האקדמית, נתניה
פרופ' משה פלאי, אוניברסיטת מרכז פלורידה, ארה"ב
פרופ' יורם פרי, אוניברסיטת מרילנד
ד"ר צבי צמרת
פרופ' גרעון קוץ, אוניברסיטת פריז 8, צרפת
פרופ' רות קרטון-בלום, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' אפרים ריבלין, אוניברסיטת פריז 8, צרפת
פרופ' רענן ריין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' זהר שביט, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' יעקב שביט, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' יוסף שטרית, אוניברסיטת חיפה
פרופ' עופר שיף, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' רב שנער, המכללה האקדמית הדסה, ירושלים
פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת תל אביב

התוכן

קשר מס' 56, אביב 2021

7	מה בקשר 56: אסונות, מגפות, פרעות, מלחמות
9	סיפורי אסונות בעיתונות הפופולרית העברית: האסון במירון בהילולת ל"ג בעומר 1911 – עוזי אלידע
37	אתיקה ופרקטיקה בהפצת מידע לציבור בקמפיינים תקשורתיים בזמן מגפת הקורונה: השלכות לאחריות העיתונות – נורית גוטמן ואימי לב
65	ישראל בסכנה: חדרת תקופת ההמתנה וחדרת תקופת הקורונה במבט משווה – אלון גן
90	העיתונות העברית על אפשרות פלישתם של צבאות ערב עם תום המנדט הבריטי – יורם פריד
116	האומנם תרמו ידיעות כזב על גירוש יהודי יפו ותל אביב להאצת ההחלטה על הצהרת בלפור? – משה הרפז
143	מאורעות פורים בראשיתה של תל אביב – רחל הרט
164	הסוחר מונציה על הבמה ובעיתונות העברית – גדעון קוץ
174	שעת נעילה (ישראל 2019): בין אפי ללירי, בין מזרחים לאשכנזים – רמי קמחי
185	תעמולת הבחירות לקביעת מועמד לשר יהודי בממשלת מרוקו – יגאל בן-נון
200	יש חדש? תפיסת החדשות בכתב העת המשכילי בכורי העתים – משה פלאי
212	העיתונות כמקור לתולדות החסידות – דוד אסף
232	השער – עיתון חיפאי נשכח – יחיאל לימור ויאיר ספרן
250	"הלו, זה רדיו?" שידורי הרדיו הוויזואלי – טל לאור
268	קשר לתיעוד
273	קשר למחקר
279	קשר לספרים
286	המחברים
7e	מבוא ותמציות באנגלית

קשר – כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת בעולם היהודי ובישראל יוצא לאור פעמיים בשנה ע"י המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד באוניברסיטת תל אביב. **קשר** מעוניין לפרסם מאמרי מחקר מקוריים וסקירות מדעיות בכל הנושאים הנוגעים לתולדות אמצעי התקשורת ואנשי התקשורת היהודים, לפעולתם ולהשפעתם, במבט רב תחומי. כל המאמרים יועברו לשיפוט "עיוור" לקוראים מתוך המועצה המדעית ואם יש צורך בכך, גם מחוצה לה. המציעים מתבקשים להגיש את המאמר בתכנת Word לכתובת המערכת: presstau@tauex.tau.ac.il ויקבלו תשובה תוך שלושה חודשים. האורך הממוצע של המאמר לא יעלה על 8,000 מילים. ההערות והביבליוגרפיה יבואו בסוף המאמר. שיטת הציטוט בהתאם לדיסציפלינה. המערכת מזמינה סקירות וביקורות על ספרים חדשים בתחום עיסוקו של כתב העת ותציע ביקורות כאלה גם בעצמה. **קשר** מפרסם גם רשימה של עבודות דוקטור ותזות לתואר שני שאושרו לאחרונה בצירוף תמצית של 250 מילים לכל היותר לתיזה ו-500 לדוקטורט.

סיפורי אסונות בעיתונות הפופולרית העברית: האסון במירון בהילולת ל"ג בעומר 1911

עוזי אלידע

תקציר

במאמר נבחנות פרקטיקות הסיקור העיתונאי של אסון מירון, שהתרחש במהלך הילולת ל"ג בעומר במאי 1911 ובמהלכו נהרגו 11 איש ונפצעו עשרות בשל התמוטטות מעקה הגג של קבר הרשב"י. המאמר בוחן את המרחב התקשורתי הארץ-ישראלי שנשלט בידי שלושה עיתונים פופולריים: היומון האור בהנהגת אליעזר בן-יהודה ובנו איתמר בן-אבי, העיתון החירות שהופיע ארבע פעמים בשבוע ונערך בידי קבוצת צעירים ספרדים בהנהגת המו"ל משה עזריאל והעורך חיים בן עטר, והשבועון האורתודוקסי מוריה בעריכת י"י ילין. שלושת העיתונים הושפעו מטכניקות סיקור סיפורי אסונות בעיתונות הפופולרית האירופית והאמריקנית. הם עשו שימוש בכתורות ענק ותת-כתורות סנסציוניות שנועדו לקריאה בקול רם ברחובות בפי מוכרי העיתונים, הציפו את דפי העיתונים בכתבות שנוסחו בשפה פשוטה, סיפורית, רגשית, מלודרמטית וספקטולרית. הם הציגו באופן מוגזם ומועצם תיאורי זוועה מזירת האסון מתוך כוונה לרגש, לזעזע ולהפחיד, אבל גם ליצור קתריזיס.

לצד תיאורי הזוועה נבחנים סיקורי פעולות החילוץ וההצלה, המעוצבים כסיפורים הרואיים ובמרכזם גיבורים יוצאי דופן. לבסוף נבחן במאמר הממד הביקורתי של העיתונות הפופולרית, פרקטיקת חיפוש הסיבות לאסון וזיהוי האשמים.

לצד שאלת טכניקת הסיקור של העיתון הפופולרי ועיצוב סיפור האסון על רבדיו השונים, נבחנות שאלות משנה: מי היו כתבי העיתונות וכיצד פעלו, באילו אמצעים הגיע המידע למערכת, באילו טכניקות עריכה השתמשו וכיצד התנהלה התחרות בין העיתונים שחיפשו את הסיפור הבלעדי. ולבסוף, האם הייתה לעיתונות הפופולרית השפעה על תיקון פגמים וקלקלות בחברה הארץ-ישראלית?

אתיקה ופרקטיקה בהפצת מידע לציבור בקמפיינים תקשורתיים בזמן מגפת הקורונה: השלכות לאחריות העיתונות

נורית גוטמן ואימי לב

תקציר

המאמר מתמקד בסוגיות אתיות של הפצת מידע לציבור בנוגע למגפה בקמפיינים תקשורתיים של גופים ציבוריים, תוך כדי התמקדות בהתפרצות הפנדמיה של נגיף הקורונה (COVID-19). לאפיון ולדיון בסוגיות אתיות בקמפיינים תקשורתיים המיועדים להפצת מידע לציבור בתקופת מגפה יש חשיבות רבה, כיוון שבתקופת חירום האחראים לקמפיינים תקשורתיים עלולים לחשוב שאפשר להתעלם מסוגיות אתיות כיוון ש"המטרה [להתמודד עם אתגרי המגפה] מקדשת את האמצעים", או שאינם מודעים להשלכות האתיות ולתוצאות לא רצויות של תכנים התקשורתיים, שיכולים לתרום לתופעות כגון תיוג שלילי, סטיגמטיזציה, או הדרה. המאמר מיועד להדגיש את האתגרים בהפצת מידע לציבור בזמן מגפה שמעלים סוגיות אתיות, כאשר לעיתונות תפקיד חשוב בזיהוי האתגרים והעלאתם לסדר היום הציבורי והמדיני.

המאמר מתמקד בארבעה נושאים עיקריים הקשורים לסוגיות אתיות הנוגעות לקמפיינים תקשורתיים לציבור בנוגע להתמודדות עם המגפה. הראשון עוסק בסוגיות אתיות בהפצת מידע לציבור לגבי סיכוני המגפה ובדילמות לגבי הפצת מידע לציבור לגבי פנדמיה בתנאים של אי ודאות, הצגת החומרה של הסיכון בשיטות של שימוש באיומים ובהפחדה, כטקטיקה שכנועית להניע את הציבור לאמץ התנהגויות מניעתיות או להישמע להנחיות, והשלכות אתיות של שימוש בשפה ודימויים של קרב ומלחמה. השני מתמקד בתוצאות לא רצויות כתוצאה מתקשורת לגבי הפנדמיה הקשורות לפגיעה פיזית הנובעת מירידה בשימוש בשירותי בריאות ולפגיעה נפשית וחברתית בעקבות תיוג, סטיגמה או האשמה, כולל תופעות של גילנות. השלישי מתמקד בסוגיות הקשורות לשמירה על פרטיות מול דרישות לחשיפת פרטים אישיים של הפרט או של אחרים, למשל בהקשר של חקירות אפידמיולוגיות המקובלות במערכת הבריאות, כדי לאתר אנשים שעלולים לגרום להדבקה של אחרים. הרביעי מתייחס לסוגיות אתיות שעולות כאשר התקשורת מדגישה ערכים חברתיים של אחריות אישית, אכפתיות וסולידריות, וכיצד זה עשוי להסיח את המוקד מגורמים ממסדיים שתורמים לאי שוויון ולהעמקת פערים בחברה. כל אחד מהנושאים מכיל התייחסות גם לדוגמאות מכתבות מהעיתונות הישראלית. בסיכום מודגשת החשיבות של התמודדות עם סוגיות אתיות לא רק מבחינה ערכית אלא גם מבחינת השלכות יישומיות, המחויבות והתרומה של העיתונות למטרה זו.

ישראל בסכנה: חרדת תקופת ההמתנה וחרדת תקופת הקורונה במבט משווה

אלון גן

תקציר

"תקום ממשלת חירום"; "צריך ממשלת חירום". שני המשפטים עם משמעות זהה: שינוי הרכב הממשלה לצורך התמודדות עם אתגרי השעה. המשפט הראשון נכתב בעיתונות בתאריך 25 במאי 1967, במהלך תקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת ימים; המשפט השני נכתב ב־14 באפריל 2020, בעיצומה של מגפת הקורונה.

במאמר זה נערך ניתוח משווה בין שתי תקופות שבהן חוותה ישראל משבר קיומי רב ממדי שהוליד תחושות של אי ודאות, חרדה ופחד: בתקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים ובתקופת הקורונה.

המילים "ימי חירום", "משטר חירום", "הנחיות לשעת חירום", "אגירת מוצרים", "בהלת קנייה" ריחפו בחלל השיח הציבורי במהלך שתי התקופות. בשתייהן הייתה השואה מעין נפקדת נוכחת שהטילה את צל העבר על חרדת ההווה. אווירה זו הביאה ל"שואיזציה" של השיח הציבורי וליצירת שיח תקשורתי רווי באסוציאציות המקשרות בין "שם" ל"כאן".

למרות ההבדלים הרבים בין סכנת האיום הביטחוני של תקופת ההמתנה לסכנת האיום הבריאותי של תקופת הקורונה, אפשר למצוא קווי דמיון רבים בכל הנוגע לדרכי העיבוד ולדרכי ההתמודדות של החברה הישראלית עם שני משברים אלה, הן בנוגע לעוצמת החרדה הן בנוגע לאופן שבו הממשלה ביקשה למשטר את מצב החירום.

במאמר זה אני מתחקה אחר אופן ההתמודדות של החברה הישראלית עם שני משברים אלה, בהצבעה על קווי דמיון וקווי שוני אל מול עוצמת החרדה שרחשה בשתי התקופות.

העיתונות העברית על אפשרות פלישתם של צבאות ערב עם תום המנדט הבריטי

יורם פריד

תקציר

השפעתה של התקשורת בכל הקשור לעיצוב דעת הקהל נחקרה רבות לאורך השנים, אם כי הדעות עדיין חלוקות לגבי מידת השפעתה. לסיקור התקשורתי, הן מבחינת בחירת נושאי הסיקור הן מבחינת הפרשנות להם, ישנה השפעה על אותם גורמים הנחשפים לסיקור זה, במיוחד כאשר מדובר בנושאים כגון חוץ וביטחון, שאמצעי התקשורת הם המקור הכמעט בלעדי למידע ופרשנות בנוגע להם.

החודשים שעברו מאז החלטת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל ועד הקמתה של מדינת ישראל היו מורכבים, מאתגרים ורצופים מאבקים. למרות זאת, היסטוריונים שחקרו את התקופה הצביעו על תחושה של אופטימיות בקרב הציבור היהודי בארץ בנוגע לאפשרות שמדינות ערב יפלו עם צבאותיהם הסדירים כדי למנוע את הקמתה של המדינה. אותה תחושה "אופטימית" או "שאננות" ביישוב היהודי עמדה בניגוד גמור לתרחיש שאותו קידם ודחף דוד בן-גוריון בחודשים שלפני 15 במאי, שמדינות ערב מתכוונות לפלוש עם צבא סדיר כדי למנוע את הקמת המדינה ולהשמיד את היישוב היהודי בארץ. חששו היה ששאננות זו תפגע במאמצי ההנהגה הציונית להתמודד עם כל איום אפשרי שיוכל לפגוע בהחלטת החלוקה או לבטלה.

לאור מרכזיותה של העיתונות העברית בהעברת ידע לאוכלוסייה היהודית בארץ בשנים אלה, נסקרות במאמר ידיעות חדשותיות ופרשנויות שפורסמו בעיתונות העברית בחודשים שבין החלטת האו"ם ובין הקמת המדינה. שתי שאלות עומדות במרכזו: כיצד הוצגה שאלת הפלישה האפשרית של מדינות ערב, ובמידה שתהיה פלישה – איזו מין פלישה ומה מטרתה.

שלוש מסקנות מיידיות אפשר להסיק מקריאת עיתוני התקופה בסוגיית הפלישה האפשרית של צבאות מדינות ערב. הראשונה – העיתונות לא שיקפה פאניקה או היסטריה סביב שאלה זו. סוגיית הפלישה האפשרית של צבאות מדינות ערב לא זכתה לכותרות ראשיות ולעיתים ההתייחסות אליה נדחקה לעמודים הפנימיים. השנייה – העיתונות העברית הציגה תמונת מצב מגוונת עם כמה תרחישים אפשריים שעמדו לפני ממשלות ערב בשאלת הפלישה. תרחישים אלה התבססו על אילוצים פנימיים וחיצוניים (חשש מעימות ישיר עם האו"ם והמעצמות; סכסוכים בין מדינות ערב ובין עצמן; האינטרסים הבריטיים באזור) שהגבילו את יכולתן של מדינות ערב לפלוש לארץ ישראל גם אם הן רצו לפלוש. השלישית – תמונת מצב זו באה לידי ביטוי בכל העיתונים העבריים כך

שאי־אפשר להצביע על קו מסוים של עיתון ספציפי בהתאם להשתייכות פוליטית זו או אחרת של העיתון והעיתונאי. כלומר, העיתונות העברית בחודשים אלה לא הגבילה את עצמה לעמדה הרשמית של הנהגת היישוב אלא נקטה קו עצמאי בהתאם להבנתם של הכותבים והפרשנים השונים.

האומנם תרמו ידיעות כזב על גירוש יהודי יפו ותל אביב להאצת ההחלטה על הצהרת בלפור?

משה הרפז

תקציר

ידיעות כזב ("פייק ניוז") אינן נחלתן הבלעדית של השנים האחרונות והעידן הדיגיטלי. ראשיתן בשחר ההיסטוריה. המצאת הרפוס האיצה והרחיבה את ממדי התופעה. לאחרונה האיצו המרשתת, רשתות התקשורת והרשתות החברתיות את קצב ייצור שמועות הכזב והשימוש בהן תפח לממדי ענק שטרם נחוו כמותם. בעיתונות העברית נכחו ידיעות הכזב כשהייתה עוד בחיתוליה.

ב־28 במארס 1917 הורה מושלו התורכי של מחוז סוריה שפלשתינה היוותה חלק ממנו, ג'מאל פאשה, על פינוי כל אזרחי יפו וסביבותיה תוך 48 שעות. בשל חג הפסח נתן המושל דחייה לתושבים היהודים, כ־9,000 נפש, ל־9 באפריל 1917. בפועל, עד ערב החג שחל ב־6 באפריל עזבו מרבית היהודים את בתיהם. החל בסוף אפריל 1917 התפשטו שמועות בעיתוני אירופה כי הפינוי היה ברוטלי והתורכים טבחו ביהודים, אנסו ושדדו את רכושם. ידיעות אלה התבררו, לאחר מעשה, כידיעות כזב.

מאמר זה נשען על סקירת עיתונים שראו אור בעברית, החל מפקודת הגירוש ועד לאחר מתן הצהרת בלפור (אפריל-דצמבר 1917) ועל ניתוח-שיח של הידיעות הרלוונטיות. התקופה המדוברת נסקרה בשלושה עיתונים: **המצפה** (קרקוב), **העם** (מוסקבה) ו**הצפירה** (ורשה). הידיעות שפורסמו על הגירוש התבססו כמעט בלעדית על מקורות חוץ: עיתונים וסוכנויות ידיעות בלונדון, בצרפת, בברלין, בציריך, בקופנהגן, בהאג ועוד. באותה עת טרם נשלחו כתבים על ידי העיתונים הנ"ל לארץ ישראל.

בסקירה אותרו 17 ידיעות שעסקו במישרין בנושא ידיעות הכזב בדבר גורל היהודים שגורשו מיפו ומתל אביב. תחילה הוצגו בעיתונות שמועות השווא אך עד מהרה התהפכו היוצרות והעיתונים עסקו, רובם ככולם, בהפרכת ידיעות הכזב בדבר הרג, אונס וביזה של היהודים בידי התורכים.

מה היו המניעים והשיקולים לקבלת החלטתה של ממשלת בריטניה לפרסם הצהרה התומכת בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ומה היה חלקו של חיים ויצמן בקידום ההחלטה? חוקרים נחלקים לחסידי שתי גישות פרשניות: אסכולת המצרף ואסכולת המיקוד. התומכים באסכולת המצרף הצביעו, בין היתר, על הגורמים הבאים: הבטחת השליטה של בריטניה בארץ ישראל; קידום האינטרסים הבריטיים ברוסיה, דוגמת מניעת הסכם שלום נפרד עם גרמניה; הכרת תודה לוויצמן בשל תרומתו למאמץ המלחמתי; מצבה הקשה של בריטניה בזירות הקרב באירופה ובמזרח הקרוב שילב מדיניות

עם פעילות ציונית. אסכולת המיקוד, לעומת זאת, התמקדה בשיקולי בריטניה בלבד והמעיסה בתפקיד הציונות בכלל, ושל ויצמן בפרט, בקידום ההצהרה. אחד השיקולים המרכזיים, לפי גישה זאת, היה הגשמה פוליטית של לאומים שדוכאו בידי השלטון העות'מאני ומחליפו התורכי, אמצעי להשגת מטרות המלחמה.

טענתי היא שידיעות הכוזב שהופצו בנושא גירוש יהודי יפו ותל אביב, גם לאחר שחלקן הארי נמצא כמוגזם ומופרז, ובצוותא עם סיבות נוספות ובעלות משקל רב יותר, תרמו תרומה צנועה להאצת גיבוש ההחלטה על הצהרת בלפור. אפשר אפוא להצביע על ידיעות הכוזב כנדבך נוסף לשיטת המצרף.

בשולי הדברים אוסיף כי העיתונים הפגינו תחילה אדישות מסוימת להצהרת בלפור – פרסום מאוחר שלא התנוסס בראש הכותרות אלא נמסר בעמודים האחרונים. לאחר מכן הביעו העיתונים **המצפה והצפירה** הסתייגויות מההצהרה; כל עיתון ונימוקיו.

מאורעות פורים בראשיתה של תל אביב

רחל הרט

תקציר

במאמר נסקרים שני אירועים שחלו בחג הפורים בראשיתה של העיר תל אביב. האירוע הראשון התרחש בשנת 1908 ונקרא בספרות המחקר ובעיתונות של אותה תקופה "פוגרום פורים". שנת 1908 הייתה ציון דרך בהיסטוריה של ארץ ישראל בגלל מהפכת התורכים הצעירים והקמתה של העיר העברית הראשונה, תל אביב. האירוע השני בפורים בשנת 1924 ציין קו גבול, ציון דרך בשינוי יחסי היהודים והערבים אשר הביא למהומות בשנת 1929 ואחריהן למאורעות בשנים 1936-1939. במאמר זה נסקרים לראשונה אירועי פורים ב־1924. עד כה הם סוקרו רק בעיתונות היהודית של אותה תקופה, לא בספרות המחקר. בחג הפורים ארגנו היהודים תהלוכות וקרנבלים. לחגיגות הללו הגיעו אנשי הקהילה היהודית כשהם מחופשים וגם ערביי האזור היו באים לצפות בתהלוכות ולחגוג עם ההמונים. היה זה מפגש תרבותי וחברתי של שתי הקהילות. מצד אחד, חג הפורים היה קרקע פורייה לשיתוף פעולה בין יהודים לערבים, מקום מפגש תרבותי-חברתי, ומצד שני המפגש זירז מאורעות דמים אשר העמידו את השסע והובילו למאורעות 1929 ולמאורעות 1936-1939. מאורעות אלימים אלה גרמו אי־בטחון אישי וכללי, חוסר ודאות ועצבות בחג שבו נוהגים לשמוח. מאורעות הדמים החישו את יציאת יהודים מיפו והעמידו את השסע בין שתי הקהילות.

במאמר נידונות שתי שאלות הנוגעות לאירועים אלה. ראשית, המהפכה והחוקה העות'מאנית החדשה עוררו ביהודים תקוות לעתיד, אולם אלה התבררו עד מהרה. תקריות אלימות רבות פרצו בין ערבים, נוצרים ומוסלמים מזה ובין יהודים מזה. האם האירועים בשנת 1908 זירזו את הידרדרות היחסים בין הקהילות לאחר ייסודה של תל אביב? כמו כן, אירועי פורים בשנת 1908 סוקרו ותוארו בעיתונות היהודית בהרחבה, ואילו הדיווחים בעיתונות היהודית על אירועי פורים בשנת 1924 היו מתונים ומאופקים. מדוע העיתונות של שנת 1924 הייתה זהירה יותר בהשוואה לדיווחי העיתונות בשנת 1908?

הסוחר מונציה על הבמה ובעיתונות העברית

גדעון קוץ

תקציר

מאמר זה עוסק בסיקור ובביקורת העיתונאית והציבורית על העלאתו לראשונה של מחזהו של ויליאם שקספיר **הסוחר מונציה** על בימת התיאטרון העברי בארץ ישראל בשנת 1936, אירוע שבו באה לידי ביטוי מובהק המשמעות הפוליטית-תרבותית של מפגש המדיה בין התיאטרון לביקורתו. תיאטרון הבימה העלה את המחזה בשנת תרצ"ו (1936), שנת המאורעות שהתחוללו בארץ. לראשונה הוזמן גם במאי מחו"ל, ליאופולד יסנר, מגדולי הבמאים בגרמניה, שנאלץ לעקור ממקומו בשל רדיפות הנאצים.

העיתונות העברית סיקרה בהרחבה את העלאת ההצגה בהקשר האקטואלי המעיק של המאורעות בפנים ושל עליית הנאציזם בחוץ הן בתיאור הכנת ההפקה הן בביקורת. בדיון הציבורי על ההצגה השתתפה האליטה התרבותית ובכירי הספרות העברית של התקופה, שנתנו ביטוי להשתייכותם המפלגתית והאידיאולוגית.

הדיון הגיע לשיאו ב"משפט ספרותי" פומבי שנערך להצגה. בסופו היא "זוכתה" מכל אשמה עם מחברה, אבל הקהל חשב אחרת. המחזה הועלה פחות מחמישים פעם, והעיתונות עסקה גם בסיבות לכישלון.

שעת נעילה (ישראל 2019): בין אפי ללירי בין מזרחים לאשכנזים

רמי קמחי

תקציר

לואי אלתוסר טען כי יצירות אומנות משמשות כלים אידיאולוגיים בידי המדינה. הקרנתה של סדרת הטלוויזיה **שעת נעילה** על מלחמת יום כיפור ברמת הגולן בערוץ הציבורי הישראלי, לוותה במסע יחסי ציבור עצום ממדים שהציג אותה כייצוג קולנועי אולטימטיבי של פרק זה בהיסטוריה של מדינת ישראל. לאור זאת מסקן לבדוק את האסטרטגיות הקולנועיות שנקטו יוצרי הסדרה אל מול האסטרטגיות שננקטות בסרטים לא ישראלים בז'נר הזה של סרטי מלחמה, ו/או מול תבניות ז'נריות מוכרות, כמו גם לבדוק את הייצוגים של הקבוצות האתניות החברתיות השונות בסדרה, וכיצד ובאיזו מידה הן משקפות את העמדות ההגמוניות בישראל. תוך כדי הישענות על תיאוריות ספרותיות וקולנועיות, משווה המאמר בין **שעת נעילה** כסרט מלחמה ובין סרטים קלאסיים בז'נר הזה, ותוך כדי קריאה של מאמרים סוציולוגיים-היסטוריים הוא עומד על אופן ייצוגם של המזרחים בסדרה.

תעמולת הבחירות לקביעת מועמד לשר יהודי בממשלת מרוקו

יגאל בן-נון

תקציר

בהנהגה המרוקאית התגבשה החלטה למנות יהודי לשר בממשלה הראשונה כמחווה פוליטית והומניטרית לקהילה, אף שהנהגתה לא נטלה חלק במאבק לעצמאות. ההנהגה העריכה כי מחווה כזאת ליהודים תמצא חן בעיני היהודים בעולם. אף שהקהילה היהודית נמנעה מלהתערב במהלכים שהביאו לעצמאות, ולמרות משקלה היחסי הקטן באוכלוסייה, החליטו נציגי הארמון, כמחווה של רצון טוב כלפי היהודים, למנות שר יהודי בממשלה המרוקאית הראשונה. כך תורגמו הלכה למעשה ההצהרות המרגיעות של הסולטאן למעשה סמלי שמטרתו הייתה להוכיח לדעת הקהל העולמית שהמדינה החדשה תהיה מתקדמת ודמוקרטית. הוא העריך שכך יגדלו סיכוייה לזכות בסיוע כלכלי ממדינות המערב ובהשקעות הון בתעשייתה. הארגונים היהודיים העולמיים נראו לשלטונות כתובת ראויה להשגת מטרה זו, ולכן החליטו לבצע מחווה ליהודי ארצם בתקווה למצוא חן בעיני יהודי ארצות הברית. המגעים בין הארמון לראשי התנועה הלאומית ולנציגי הקונגרס היהודי העולמי לעניין זה התנהלו עוד לפני שהסולטאן שב מגלותו.

יש חדש? תפיסת החדשות בכתב העת המשכילי בכורי העתים

משה פלאי

תקציר

המאמר בוחן את תפיסת החדשות בכתב העת העברי של ההשכלה שיצא לאור באוסטריה, **בכורי העתים** (1820-1831). בדיקת החומר החדשותי שהתפרסם בעיקר בשלושת הכרכים הראשונים שלו מעידה כי המושג "חדשות" כלל מידע אינפורמטיבי שלדעת העורך לא היה ידוע לקהל הקוראים, אם מפני שלא הייתה להם גישה למקורות המידע בעיתונות או בהודעות הרשמיות והממשלתיות, או מפני שהשפה בכתב הגותי (בניגוד לגרמנית באותיות עבריות, כפי שנדפס בכתב העת) לא הייתה שגורה בפייהם. על כן עצם הבאתו בכתב העת הייתה בבחינת "חדשה". דהיינו, עצם פרסום המידע החדש והמעודכן הוא-הוא ה"חדשה" – בהביאו מידע מקובץ בנושאים המסייעים ליהודים בחיי היום-יום ובעסקיהם. כן חלחלו מגמות של חומר לוחני (חומר הקשור ללוח) אל **בכורי העתים** בהשפעת זיקתו ללוח "עתים מזומנים" שצורף לכתב העת. כך כלל החומר ה"חדשותי" גם לוח עברי ולועזי ובו מידע על חגי ישראל ופרשיות השבוע, מנהגי בית הכנסת וזמני התפילות, דהיינו חומר על חיי הדת ובית הכנסת. "חדשות" מועילות מסוג שונה היו תחזיות מזג האוויר.

ידיעות אחרות אפיינו שירות חדשות וידיעות לתועלת סוחרים ואנשי עסקים ובהן רשימות של מאות ירידים ושוקים שנתיים ושבועיים במדינות הקיסרות האוסטרית, זמני נסיעות של מרכבת הדואר והדואר המהיר בערים שונות, זמני הפגרות של בתי המשפט, הודעות רשמיות של הקיסרות ותקנות וחוזרים קיסריים שאפשרו לקורא היהודי להתעדכן בעולם המדיני והפוליטי.

בכרכים הבאים של **בכורי העתים** בעריכתם של עורכים שבאו אחרי העורך הראשון, שלום הכהן, הודגשו תופעות חדשות בקהילה היהודית, תיקונים בחינוך היהודי המודרני, שינויים באוריינטציה של היהודים בכיוון עיסוקים יצרניים והקמת מוסדות חדשים לחינוכם בכיוונים אלה. כן נדפסו ידיעות על בתי מדרש חדשים לרבנים שבהם הוכשרו רבנים ב"חוכמת המחקר" והוכתרו "בכתר הפילוסופיאה".

אפיון אחר של ה"חדשות" הן חדשות הצפונות בתוך ידיעות או הודעות, ותוכנן מודיע לעיתים על אירוע חדשותי, כגון נאום שנישא לפני האבות בקהילה היהודית בפראג על החינוך המועיל בבתי ספר. הנאום הושמע לרגל הצבת פסלו של הקיסר פרנץ הראשון באולם בית הספר העל-יסודי היהודי. כן נדפסו הודעות על ספרים שיצאו לאור והספדים על רבנים ואישים שהלכו לעולמם.

ידיעה ממשית שנמסרה באריכות תיארה בפירוט את ניסיונו של מרדכי עמנואל נח ב־1825 להקים מדינה יהודית בשם אררט ליד מפלי הניאגרה במדינת ניו יורק. הייתה זו כתבה שנכתבה בנימת זלזול וביקורת על חלומותיו הבלתי מעשיים של נח.

העיתונות כמקור לתולדות החסידות

דוד אסף

תקציר

העיתונות היהודית שיצאה לאור באימפריה הרוסית ובפולין הקונגרסאית למן שנות השישים של המאה התשע-עשרה ועד מלחמת העולם הראשונה היא קורפוס חשוב, מקיף ועשיר של מקורות ראשוניים לתולדות החסידות והחסידים. הדברים אמורים במיוחד בעיתונות בשפה העברית, ובמידה פחותה יותר בזו שנכתבה ביידיש, בפולנית, בגרמנית וברוסית. אוצר מידע זה הוזנח ולא נוצל בצורה מספקת, בעיקר בשל היעדר מפתחות חיפוש יעילים ונגישות לעיתונים עצמם. היום, בזכות כלים מקוונים חדשים, אפשר להגיע למקורות אלה בקלות.

המוסכמה הרווחת שהעיתונים בתקופה זו היו משכיליים ולפיכך קידמו סדר יום אנטי-חסיד, אינה ממצה את המורכבות, הגיוון וההתפתחות של היחס כלפי החסידות, הן בקרב חוגי משכילים הן בעיתונים עצמם. מעקב שיטתי אחר השתקפות החסידות בעיתונות מצביע על גיוונה של קהילת המשכילים ועל ריבוי הקולות שבתוכה. אם על עמדות ראשיה ודובריה המוכרים של ההשכלה אפשר ללמוד מדברי הספרות, הפולמוס והסאטירה שפרסמו במגוון במות שעמד לרשותם, הרי עבור משכילים 'מן השורה', אלה שלא זכו להתפרסם, הייתה העיתונות אמצעי הבעה יחיד במינו ושעריה נפתחו גם בפניהם. נוסף על כך, בשל האופי הכרונולוגי הרציף שלה משקפת העיתונות תהליכי התפתחות בעמדות המשכיליות בכלל וכלפי החסידות בפרט, ומאפשרת להצביע על מגוון של עמדות כלפי החסידות: למן עמדות פולמוסיות שליליות ולעגניות, דרך שוויון נפש או אמפטיה, ועד ביטויים של נוסטלגיה והערצה. מעקב כזה מציע תמונה מורכבת ומאוזנת יותר מן המקובל בתיאור יחסי משכילים וחסידים.

החסידות ועולמה משתקפים בעיתונות בסוגות ספרותיות שונות ובהיקפים משתנים – משורות ספורות ועד למאמרים ארוכים שנדפסו בהמשכים. אפשר למיין את סוגי הפרסומים העיקריים על החסידות כדלהלן:

1. פובליציסטיקה: מאמרי דעה בעד החסידות ונגדה, ובפרט בעניינים אקטואליים העומדים על סדר היום הציבורי;
2. חרשות ("קאָרעספּאָנדענציעס"): דיווחים שוטפים על אירועים אקטואליים, חשובים יותר או פחות, שהתרחשו בקהילות שונות בתחום המושב הרוסי או בפולין, ובהם היו מעורבים צדיקים או חסידים. מידע זה נשלח למערכות העיתונים על ידי קוראים בני אותן קהילות שהשתוקקו לראות את שמם נדפס בעיתון;

3. תרגומים: מידע על חסידים וחסידות שפורסם בעיתונות בשפות שונות (בעיקר ברוסית, אך גם בפולנית, בגרמנית ובאנגלית). מידע זה תורגם וקוצר, ובדרך כלל נדפס עם הערות של כותב המאמר או העורך;
4. ספרות יפה: סאטירות, שירים או סיפורים בדיוניים שמתארים את ההווי החסידי;
5. תעודות היסטוריות מקוריות (כמו מכתבי צדיקים או כתבי פולמוס);
6. רשימות זיכרון לצדיקים שנפטרו, תאריכי פטירתם, תיאור לווייתיהם והספדיהם. המאמר מבקש להצביע על הפוטנציאל הרב שמציעה העיתונות למחקר החסידות ועל השיקולים המתודולוגיים הכרוכים בשימוש במקורות אלה.

השער: עיתון חיפאי נשכח

יחיאל לימור ויאיר ספרן

תקציר

מאמצע העשור השלישי של המאה העשרים התבססה תעשיית העיתונות היומית בארץ ישראל בשתי ערים: תל אביב (שהפכה בהדרגה ל"עיר העיתונות") וירושלים. העיתונים היומיים שראו אור בתל אביב (הארץ ודבר) וכירושלים (דאר היום וג'רוזלם פוסט) היו עיתונים כלל-ארציים ותוכניהם הדגישו בעיקר את המשותף לכלל האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל.

תושבי חיפה, שזכתה באותן שנים לגידול ניכר באוכלוסייתה היהודית ולתנופת פיתוח נרחבת, חשו, כמו רבים מתושבי צפון הארץ, כי העיתונות הכלל ארצית כמו מתעלמת מהם, ובעיקר אינה משקפת את הנושאים שהם בעלי עניין וחשיבות לתושבי "הפריפריה התקשורתית".

על רקע זה נעשו ניסיונות מספר להוציא לאור עיתונים מקומיים בחיפה, לא כעיתונים יומיים שיהיו תחרות ישירה ליומונים הכלל ארציים, אלא כשבועונים המהווים מעין השלמה מקומית. הניסיון הראשון נעשה עם הופעת הצפון בשנת 1926 והגליל בשנת 1927, אך שניהם לא האריכו ימים.

בינתיים המשיכה חיפה להתפתח. הוקם בה נמל שהיה השער הימי של ארץ ישראל, נבנו בה מפעלי תעשייה גדולים וחיפה הפכה לצומת הרכבות המרכזי בארץ ישראל ואליה. ואומנם בשנת 1933 נעשה ניסיון נוסף להוציא לאור עיתון מקומי, ושמו השער. אפשר להצביע על שלוש סיבות להופעת העיתון: (א) רצון להציע פתרון לצרכים התקשורתיים של התושבים שלא נמצא להם מענה בעיתונות הארצית; (ב) רצון לתת ביטוי לתחושות הלוקל-פטריוטיות ולגאוה של תושבי חיפה, שהגדירו את עצמם ואת עירם במוטו "אנחנו עיר העתיד"; (ג) רצונו של המו"ל לפיתוח עסק כלכלי מניב רווחים. שבועות ספורים לאחר הופעת העיתון הגיע קיצו המהיר. התוכניות של המו"ל לבסס את השבועון ואף להפכו ליומון, שיהיה קולה של צפון הארץ, לא התממשו. השער נאלם ונעלם ונותר בזיכרון כאחד מחלוצי העיתונות המקומית בחיפה.

"הלו, זה רדיו?" שידורי הרדיו הוויזואלי

טל לאור

תקציר

מחקר זה מראה כיצד תיאוריית הדטרמיניזם הטכנולוגי באה לידי ביטוי הלכה למעשה באמצעות התאמת המדיום הרדיופוני למאפיינים ויזואליים, לתגובה בזמן אמת, לחשיפה מוגברת בעקבות היעלמות האנונימיות ולפוטנציאל לתפוצה וירלית. מחקר זה משקף את נקודת המבט של בעלי התפקידים המשמעותיים ברדיו הוויזואלי – הצופים, השדרנים ומנהלי הרדיו – בנוגע לטרנספורמציה של הרדיו המסורתי לרדיו ויזואלי.

הממצאים מראים שעל פי רוב השדרנים סבורים שהשינוי הוויזואלי הוא בעל השפעה שלילית על מדיום הרדיו. לעומת זאת מנהלי הרדיו סבורים שהרדיו חייב לשמר את נוכחותו במרחב הוויזואלי והאינטראקטיבי ברשת האינטרנט. הצופים אומרים שהרדיו הוויזואלי נותן מענה לצרכים מגוונים, ובכלל זה הנאה, ומספק לצרכנים הצצה ל"מאחורי הקלעים" של שידורי הרדיו באמצעות מאפייניו האינטראקטיביים. כל המשיבים סבורים שצריכת שידורי הרדיו עורנה נשלטת בידי פורמט האודיו המסורתי בהאזנה ברכב.